

8. Tam zhe. – 2002. – № 1.
 9. Kosikova L. S. Region SNG: fazy transformacii i nyneshnie strategicheskie vozmozhnosti Rossii (k 15-letiju SNG) // Rossijskij jekonomicheskij zhurnal. – 2006. – № 9–10.
 10. O vključenii voprosa o konfliktah v povestku 61-oj sessii general'noj assamblei OON // Zerkalo. – 2006. – 14 sentjabrja.
 11. Prezident Ukrainy pribyl v Azerbajdzhan s oficial'nym vizitom // Vyshka. – 2006. – 8–14 sentjabrja.
 12. Sammit OChJeS // Bakinskij rabochij. – 2007. – 26 ijunja.
 13. Shukurov I. Diplomatiya mira. – Baku : Azerbajdzhan, 1997. – 392 s.
 14. Jarosh O. Problemy jenergeticheskoy politiki Ukrainy // Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija. – 2007. – № 4.

Gurbanova S. A., PhD in History, Leading researcher A. A. Bakikhanov Institute of History Azerbaijan National Academy of Sciences (Azerbaijan, Baku)

Formation of regional cooperation of the Republic of Azerbaijan and the Ukraine

The article refers to the close cooperation between Ukraine and Azerbaijan, the participation of these republics in the Collaboration of Independent States, the Organization of Black Sea Economic Cooperation, the Organization for Democracy and Economic Cooperation – GUAM.

Keywords: Azerbaijan, Ukraine, regional cooperation, energy security, investment climate.

Гурбанова С. А., доктор філософії з історії, провідний науковий співробітник, Інститут Історії ім. А. А. Бакиханова НАНА (Азербайджан, Баку)

Становлення регіонального співробітництва Азербайджанської республіки і республіки Україна

Говориться про тісну співпрацю між Україною і Азербайджаном, участь цих республік в рамках Співробітництва Незалежних Держав, Організації Чорноморського Економічного Співробітництва, Організації за Демократію та Економічне Співробітництво – ГУАМ.

Ключові слова: Азербайджан, Україна, регіональне співробітництво, енергетична безпека, інвестиційний клімат.

* * *

УДК 323.15:94(477)“1980/1990”

Домбровська Л. М.

аспірантка, викладач кафедри політології,
 ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди”
 (Україна, Переяслав-Хмельницький),
 dombrovska_ne@ukr.net

НОРМАТИВНЕ ПІДґРУНТЯ УЧАСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В КІНЦІ 80-Х – НА ПОЧАТКУ 90-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Розглянуто основні нормативно-правові документи, які були прийняті напередодні здобуття Україною незалежності та створили передумови участі національних меншин у громадсько-політичній діяльності країни, державотворчих процесах та культурно-духовній сфері.

Ключові слова: нормативні документи, громадсько-політична діяльність, національні меншини, закон, декларація, суспільно-політичні процеси, мова, релігія, громадські об'єднання, організації.

Кінець 80-х – початок 90-х років ХХ століття в історії України позначилися масовим піднесенням громадсько-політичної активності населення. Послаблення та розпад СРСР сформували надію на покращення становища представників більшості національних меншин. Так, наприклад, набув масовості рух кримськотатарського народу за повернення на історичну Батьківщину. Водночас після відновлення Української державності росіяни, що проживали в Україні, фактично отримали статус національної меншини, що для багатьох з них виявилось неприйнятним. В таких умовах важливого значення набувала державна політика стосовно представників національних меншин, одним із виразів якої стала нормотворча діяльність.

Прийняття нормативних документів, покликаних врегулювати права національних меншин, ставало одним із засобів формування української політичної нації. Серед них виділялися Закон “Про мови в Українській РСР” 1989 р., Декларація про державний суверенітет України 1990 р. та Декларація прав національностей України 1991 року, аналіз яких присутній у багатьох студіях як українських, так і зарубіжних дослідників. Питання нормативно-правового забезпечення участі національних меншин у суспільно-політичних процесах України у своїх дослідженнях розглядали О. Антонюк [1], А. Василечко [2], Н. Гордіна [3], М. Громовчук [4], В. Євтух, М. Задорожна, Л. Квітковська, Н. Макаренко, Т. Пилипенко, А. Подольський, Б. Чирко [6], Я. Ленгер [7], В. Надольська [8], М. Панчук, В. Войналович, О. Калакура, В. Котигоренко, О. Рафальський, Ю. Левенець, Н. Макаренко [9], Ю. Остапець, І. Скиба [10] та інші. Продовжуючи їхню роботу, варто звернути увагу на аналіз нормативних документів, які регулювали участь представників національних меншин у громадсько-політичній діяльності, зокрема мова йде про участь у виборах та діяльності органів місцевого самоврядування, державотворчих та суспільно-політичних процесах України.

В умовах проголошення гласності, ініційованої в рамках процесу “перебудови” М. Горбачовим, гостро постала проблема статусу української мови та мов національних меншин, яку активно піднімали представники Народного Руху України [3, с. 7].

Закон “Про мови в Українській УРСР”, який було прийнято 28 жовтня 1989 року, водночас, проголосив повноправне функціонування мов інших представників республіки. Крім того, почали створюватися необхідні умови для розвитку і використання мов інших національностей в роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях проживання більшості громадян інших національностей (міста, райони, сільські і селищні Ради тощо). Запроваджено вільний вибір мови в освіті, культурі, а головне в засобах масової інформації, які виступали провідниками гласності [11]. Поряд з цим згідно з постановою Ради міністрів УРСР № 302 від 7 грудня 1989 р. була розроблена “Державна програма розвитку української мови і інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року”, яка сприяла масовому поширенню мов меншин у закладах освіти, ЗМІ, громадських організаціях та товариствах [9, с. 283]. З одного боку цей закон знизив рівень дискримінаційних проявів при прийнятті національних меншин на різні посади, проте з іншого боку – нерівноправність на використання мов з'явилася у середовищі національних меншин. Зокрема, привілейоване становище російської мови над мовами інших меншин, у свою чергу викликало суперечки, а подекуди й конфлікти з цього приводу.

Процеси національно-державного відродження України та інших республік СРСР знайшли своє відображення у Законі СРСР від 26 квітня 1990 року “Про розмежування повноважень між Союзом РСР і суб'єктами федерації”, в якому було чітко розмежовано функції діяльності республік, зокрема у сфері внутрішньої політики [9, с. 282]. Серед цих функцій, для союзних республік важливе значення мали

розміщення виробничих і господарських об'єктів та забезпечення комплексного економічного і соціально-культурного розвитку на своїй території з урахуванням інтересів усіх народів, що в них проживають. Проте, на наш погляд, стратегічно важливі напрямки залишилися у віданні СРСР, зокрема, складення, затвердження і виконання союзного бюджету, встановлення системи державних банків СРСР, єдиної грошової системи, загальносоюзних податків і зборів [15]. Зокрема, про розширення "прав більшості республік в галузі планування і грошового обороту; планування не лише з товарів народного вжитку і платних послуг, але й по чистій продукції, прибутках, деяких інших показниках, без чого республіка не зможе планувати національний дохід і формувати бюджет" піднімалось питання ще на 27-му з'їзді КПРС, XIX Всесоюзній партійній конференції і листопадовому (1988 р.) Пленумі ЦК КПРС з посилення уваги партійних, радянських, господарських, суспільних організацій з питань вдосконалення міжнаціональних відносин [21, арк. 82]. Питання власної фінансової системи було важливим як для розвитку УРСР, так і діяльності народів, що її населяють. Хоча чітких гарантій цей закон на політичну діяльність національних меншин не надав, проте значно розширив економічну сферу, на основі, якої вже формувалась громадсько-політична діяльність.

Вже у зв'язку з активізацією суспільних рухів та громадсько-політичної діяльності усіх верств населення 16 липня 1990 року було прийнято Декларацію про державний суверенітет України. Для національних меншин та їх діяльності найбільш цінним є 8-й розділ Декларації, в якому гарантовано "всім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку" [9, с. 282–283]. Важливою передумовою виникнення та діяльності нових політичних і громадських об'єднань було прийняття 24 жовтня 1990 року Закону "Про зміни і доповнення до Конституції Української РСР", який скасував ст. 6 про керівну роль Комуністичної партії та закріпилися правові основи діяльності різних політичних партій України. Водночас, заборонялося утворення таких організацій, що ставлять за мету шляхом насильства конституційного ладу, територіальної цілісності держави, розпалювання релігійної та національної ворожнечі. З прийняттям вказаних змін в УРСР посилювався процес незалежнення республіки та формування нових політичних сил [9, с. 279].

Важливе значення у життєдіяльності національних меншин відіграє релігія, яка досить часто має вплив на свідомість як громадян, так і громадських організацій. Наприкінці 80-х – початку 90-х років органи влади поставали перед проблемою вирішення релігійного питання на загальнодержавному рівні. Тому, 23 квітня 1991 року Верховна рада УРСР прийняла Закон "Про свободу совісті та релігійної організації" [4, с. 230]. Цей закон мав сприяти унеможливленню її впливу на політичні погляди як громадян так і організацій, у тому числі й у середовищі національних меншин, а також розширенню і зміцненню їх релігійних прав в усіх сферах життя. Зокрема, у ст. 4 Закону "Про свободу совісті та релігійної організації" зазначено, що громадяни України є рівними перед законом і мають рівні права в усіх галузях економічного, політичного, соціального і культурного

життя незалежно від їх ставлення до релігії. Крім того, у ст. 5 наголошується, що держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій [14].

Важливим є той факт, що релігійні організації мають право брати участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації. Священнослужителі мають право на участь у політичному житті нарівні з усіма громадянами. Проте, у сфері боротьби за владу, релігійні організації мають дещо обмежений вплив. Зокрема, у ст. 5 зазначено, що "релігійні організації не беруть участі у діяльності політичних партій і не надають політичним партіям фінансової підтримки, не висувають кандидатів до органів державної влади, не ведуть агітації або фінансування виборчих кампаній кандидатів до цих органів" [14]. Хоча закон і обмежував політичні права релігійних громад, проте як свідчить практика їх громадська і подекуди політична діяльність була і залишається досить високою.

Самовизначитися в новому суспільстві, відроджувати традиції, звичаї, обряди, мову, історію та культуру, об'єднуватися в громадські організації національним меншинам сприяла ухвала цілої низки законодавчих актів, серед яких і закон "Про освіту" від 23 травня 1991 року [8, с. 117]. Зокрема, у ст. 3 закону проголошено, що "громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану...". А мова освіти визначається статтею 20 Закону України "Про засади державної мовної політики" [13]. Уперше за багато років етнічні меншини одержали право реалізувати власний потенціал як специфічні громади [8, с. 117]. Водночас, у 3, 4 пункті вище зазначеної статті зазначалося, що належність особи до будь-якої політичної партії, громадської, релігійної організації, не є перешкодою для її участі в навчально-виховному процесі. Крім того учні, студенти, працівники освіти можуть створювати у навчальних закладах первинні осередки громадських організацій, членами яких вони є [13]. Прийняття закону не вирішило важливих питань. Зокрема, випуск навчальної літератури та навчальний процес мовами національних меншин залишався на низькому рівні. Це у свою чергу спонукало національних меншин до участі у громадсько-політичній діяльності.

Важливе значення у цьому відношенні мало прийняття закону "Про громадянство України" від 8 жовтня 1991 року, згідно з яким особи, які не були громадянами інших країн і не заперечували проти набуття громадянства України, незалежно від їх походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять отримали статус громадян України [9, с. 297]. Хоча під цю когорту потрапило чимало представників національних меншин, які стали повноправними громадянами держави та отримали доступ до участі у державотворчих процесах. Проте, значна кількість представників російської меншини не підтримувала відновлення Української державності, тому віддали перевагу виїзду до Росії.

Особливо важливе значення для громадсько-політичної діяльності національних меншин мали статті 1, 6 і 7 Декларації прав національностей України від

1 листопада 1991 року. Зокрема, в 1-й статті вказано, що представники народів та національних груп обираються на рівних правах до органів державної влади всіх рівнів, займають будь-які посади в органах управління, на підприємствах, в установах та організаціях [5]. Як відзначає А.Василечко, намітилась позитивна тенденція до зростання громадсько-політичної активності представників різних національностей та створення ними національно-культурних товариств. Зокрема, конкретно утворились громадські організації, які представляли і відстоювали перед органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування права та інтереси своїх національностей [2, с. 314]. Водночас, національні меншини здобули право брати участь у органах виконавчої і законодавчої влади та місцевого самоуправління, що дало їм змогу розширити спектр своїх вимог на загальнодержавному рівні. Водночас, задоволення прав національних меншин на політичну діяльність залишалось не рівноправним в різних регіонах країни.

Однією з проблем, що потребувала негайного вирішення, було повернення депортованих народів. Саме з середини 80-х рр. ХХ ст. відбувається активізація та зміна форм кримськотатарського руху за повернення на історичну Батьківщину [16, с. 3]. Причому, це переселення мало певну політичну підтримку в Україні. Причиною такої позиції, на думку Р.Чубарова та Ю. Тищенко, була зміна статусу Криму після прийняття 16 липня 1990 року Верховною Радою Української РСР Декларації про державний суверенітет України, а також масове повернення кримських татар за відсутності реальних можливостей зупинити цей процес [18]. За результатами всесоюзного перепису населення у січні 1989 року в Криму вже проживало понад 38 тисяч кримських татар і щомісячно їх чисельність збільшувалась на декілька тисяч осіб. А у 1990 році до Криму повернулись вже 83 тисячі кримських татар. Москва, усвідомлюючи подальше віддалення України від союзного центру, обрала кримський півострів у якості джерела конфлікту, за допомогою якого союзний центр розраховував втримати Україну у сфері власних економічних та політичних інтересів. У такий спосіб планувалося виключити саму можливість відновлення кримськотатарської автономії в процесі повернення кримськотатарського народу та зберегти Україну у складі СРСР [18].

Серед документів, покликаних врегулювати питання повернення кримськотатарського народу на історичну Батьківщину, варто виділити Декларацію Верховної Ради СРСР “Про визнання незаконними і злочинними репресивних актів проти народів, підданих насильницькому переселенню і забезпеченню їх прав” від 14 листопада 1989 р. [9, с. 284], постанову Ради міністрів СРСР “Про першочергові заходи по вирішенню питань, пов’язаних з поверненням кримських татар у Кримську область” від 11 липня 1990 року [6, с. 54]. Ця постанова утворилася на основі постанов Верховної Ради СРСР “Про висновки та пропозиції комісії з проблем радянських німців та кримськотатарського народу” від 28 листопада 1989 р та постанови “Про утворення Державної комісії з проблем кримськотатарського народу” [6, с. 55], від 29 січня 1990 року, приводом до створення якої стали масові демонстрації

кримських татар влітку 1987 року на Червоній площі в Москві [18]. Комісія, зокрема, розглянула ряд практичних заходів пов’язаних з поверненням прав кримськотатарському народу та повернення їх у Кримську область. Вже у Постанові від 11 липня 1990 року наголошувалось, що повернення кримських татар до місць їх постійного мешкання у Кримській області має здійснюватися добровільно, організовано і у встановлені терміни, передбачені програмою. Відповідно до цього порушувалося питання відведення земельних ділянок для будівництва житла та виділення ресурсів на їх облаштування [6, с. 55]. Повернення кримських татар на історичну Батьківщину, зокрема, негативно сприйняла російська національна меншина. Як наголошує В.Семко “російська етнічна більшість сформувалась у Криму у порівняно короткий термін і переважно штучним шляхом, не маючи місцевих коренів в історичному минулому, почувала себе не впевнено у чужих будинках та селищах, опустілих після депортації місцевих жителів” [17].

Доповненням до вище вказаних документів стала постанова Ради Національностей Верховної Ради СРСР від 1 листопада 1990 року “Про хід здійснення першочергових заходів, пов’язаних з поверненням кримських татар у Кримську область”, закон УРСР “Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки” та відновлення складу Верховної Ради Кримської АРСР від 12 лютого 1991 р., а також постанова Кабінету Міністрів СРСР “Про організоване повернення кримських татар у Кримську АРСР та гарантії щодо їх влаштування” від 24 липня 1991 року [9, с. 284].

Як відзначають автори колективної монографії “Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект” послаблення адміністративних обмежень у репатріації кримськотатарського населення та половинчастість рішень, що приймалися владними структурами СРСР та УРСР, привели до помітного піднесення кримськотатарського національного руху. Цей рух очолили дві політичні організації кримських татар – Організація кримськотатарського національного руху (ОКНР) та Національний рух кримських татар (НРКТ), які з одного боку орієнтувалися на нову масову репатріацію кримських татар та відтворення кримської національної державності [9, с. 285].

З іншого боку, розраховуючи на підтримку російської громади Криму, представники радянського уряду намагались як протистояти відновленню прав кримськотатарського народу, так і проголошенню Української держави. Одним із засобів такої політики розглядалося проведення референдуму, результати якого планувалося відповідним чином сфальсифікувати. Єдиною політичною силою на Кримському півострові, яка категорично виступила проти проведення референдуму в Криму, виявилася Організація кримськотатарського національного руху (ОКНР). В спеціальній заяві ОКНР від 8 листопада 1990 року підкреслювалося: “Визначення державного статусу Криму або сесією Кримської обласної Ради народних депутатів, склад якої не може представляти інтереси кримськотатарського народу, або референдумом російськомовного населення, переселеного в Крим після депортації кримських

татар, буде грубим зневаженням прав кримськотатарського народу і розглядатиметься як таке, що не має юридичної сили” [18]. Як бачимо, вище вказані проблеми та незадоволення соціально-економічних потреб кримських татар лише посилювало їх участь у політичному житті країни.

Варто відзначити, також неодноразове підняття питання захисту прав угорців на теренах України. У цьому контексті важливе значення мала угорсько-українська Декларація про принципи співробітництва по забезпеченню прав національних меншин 1991 р. та Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною й Угорською республікою від 6 грудня 1991 року. Зокрема, важливим пунктом Декларації є зобов’язання України і Угорщини створити для національних меншин умови їх ефективної участі у державних справах [10, с. 52]. Така широка нормативно-правова база створила юридичні підстави для Берегівської районної ради у вересні 1991 року прийняти рішення “Про проведення референдуму про утворення угорського автономного округу в адміністративних межах Берегівського району”, а також розробили законопроект “Про Угорський автономний територіальний округ”, що ґрунтується на національно-територіальному та культурному самоврядуванні, господарсько-економічній самостійності тощо [10, с. 52]. Проте, законопроект втілити в життя не вдалося, оскільки депутати Берегівської районної Ради не винесли законопроект на обговорення до Верховної Ради УРСР.

Як зазначалось вище, важливу роль почали відігравати двосторонні угоди вирішення міжнаціональних питань на пострадянських територіях. У цьому сенсі важливим є Звернення Верховної Ради РРФСР від 9 жовтня 1991 року, до колишніх республік щодо захисту прав і свобод національних меншин. Зокрема, пропонувалося прискорити розробку і укладення спеціальних двосторонніх угод гарантії прав і свобод національних меншин [7, с. 222].

У зв’язку з розширенням прав національних меншин виникло питання утворення центрального органу державного управління, що регулював би сферу міжнаціональних відносин. З цією метою, 9 липня 1991 року було прийнято постанову Кабінету Міністрів УРСР “Про утворення комітету у справах національностей при Кабінеті Міністрів УРСР” [6, с. 56]. Комітет мав забезпечувати управління національними процесами у республіці; регулювати міжнаціональні відносини; брати участь у розробці та реалізації всіх законопроектів, що стосуються національних груп республіки; розробляти та контроль за здійсненням державних програм для національних груп; вивчення та забезпечення інтересів національних груп у сфері мови, освіти, традицій; координувати діяльність міністерств, відомств і громадських організацій по забезпеченню соціально-культурних запитів національностей, що проживають в УРСР [20, арк. 76–77]. На місцях утворювались і діяли обласні управління у справах національностей, зокрема, ще у травні 1990 р. створено Закарпатський облвиконком на чолі з Г. Вегешом, який приділяв велику увагу діяльності національних громад та товариств й національно-культурному відродженню [9, с. 297]. Адже саме через діяльність громадських організацій, національні меншини могли висвітлювати й

відстоювати актуальні для них проблеми побутового, релігійного, міжнаціонального та загальнодержавного характеру. Крім того, більшість організацій кінця 80–х – початку 90–х рр. мали політизований характер, про що свідчить їх активна участь у суспільно-політичних рухах.

Прийняттям закону “Про національні меншини в Україні” було узагальнено і гарантовано права національних меншин, що були закріплені у вище вказаних документах. Важливим є той факт, що держава взяла на себе зобов’язання і відповідальність за реалізацію міжнаціональних відносин в країні та розширила можливості діяльності національних меншин у галузі державного будівництва. Зокрема, у ст. 9 закону вказано, що громадяни України, які належать до національних меншин, мають право відповідно обиратися або призначатися на рівних засадах на будь-які посади, а також до органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого самоврядування, в армії, підприємств, установ і організацій [12].

Таким чином, прийняття низки нормативно-правових документів наприкінці 80–х – початку 90–х рр. ХХ століття мало важливе значення для національно-культурної та громадсько-політичної діяльності національних меншин, особливо у місцях їх компактного проживання. Наприклад, румуни у Чернівецькій області, які становлять понад 10% від загальної частки населення до 1990 року взагалі не обирались до органів місцевого самоврядування, а на виборах До ВР та органів місцевого самоврядування УРСР 1990 року вони здобули 1196 місць, або близько 10,4% представників у Місцевих Радах народних депутатів [19, арк. 42–49].

Загалом, положення переважної більшості нормативних документів, що регулювали права представників національних меншин, свідчать про вагомість політичних мотивацій їх прийняття та укладення. Так, наприкінці 80–х років ХХ ст. частина нормотворчих актів спрямовувалася на розширення впливу українських органів управління в республіці за відповідного обмеження діяльності загальносоюзного керівництва. Важливою рисою таких документів стала їх відповідність міжнародним стандартам, демократичний характер прийняття та укладення. Результатом стали зміни етнічного складу населення, наприклад, за рахунок збільшення кількості кримських татар в Україні, а також масова підтримка представниками більшості національних меншин процесу суверенізації України, що стало вагомим чинником зміцнення курсу на формування української політичної нації. Відзначимо також значимість згаданих нормотворчих документів для процесу формування громадянського суспільства, в тому числі й його політичної та економічної складових.

Список використаних джерел

1. Антонюк О. В. Державна етнополітика в УРСР [Електронний ресурс] / О. В. Антонюк. – Режим доступу : <http://histans.com/JournALL/journal/1999/4/2.pdf> – 04.01.2014.
2. Василечко А. В. Правові засади взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та національно-культурних товариств на регіональному рівні / А. В. Василечко // Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в Умовах полі етнічного регіону: аналіз оцінки. – Ужгород : Ліра, 2012. – С. 314–319.
3. Гордіна Н. Вплив політики гласності на формування настроїв населення УРСР (1986–1991) [Електронний ресурс] / Н. Гордіна. – Режим доступу : <http://papers.univ.kiev.ua/istorija>

/articles/The_influence_of_the_policy_of_glasnost_on_the_forming_of_public_mood_in_Ukrainian_SSR_1986_1991_15305.pdf – 04.01.2014.

4. Громовчук М. І. Права іноземців та осіб без громадянства на свободу світогляду та віросповідання в Україні: актуальні питання / М. І. Громовчук // Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в Умовах полі етнічного регіону: аналіз оцінки. – Ужгород : Ліра, 2012. – С. 230–234.

5. Декларація прав національностей України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України; Декларація від 01.11.1991 № 1771–XII. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1771-12> – 29.12.2013.

6. Етнічний довідник: у трьох частинах (ч. III) Етнополітика в Україні / О. Антонюк, О. Беренштейн, А. Булан, О. Данильченко, В. Євтух, М. Задорожна, Л. Квітковська, К. Кейданський Ю. Лагунов, Н. Макаренко, Т. Пилипенко, А. Подольський, В. Устименко та Б. Чирко; [Антонюк О., Беренштейн О., Булан А., Данильченко О. та ін.]; Центр етносоціологічних та етнополіт. дослідж. Ін-ту соціології НАН України; за ред. В. Євтуха, Л. Аза, І. Кураса, Б. Чирка. – К. : Фенікс, 1997. – Ч. III. – 85 с.

7. Ленгер Я. І. Захист прав національних меншин у контексті правової реформи в Україні / Я. І. Ленгер // Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в Умовах полі етнічного регіону: аналіз оцінки. – Ужгород : Ліра, 2012. – С. 221–225.

8. Надольська В. Німці Волині: етапи розвитку діаспори і сучасне національно-культурне відродження [Електронний ресурс] / В. Надольська. – Режим доступу : http://www.history.univ.kiev.ua/ethnology/journal/ethnic_history_16/16_19.pdf – 27.12.2013.

9. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / М. І. Панчук, В. А. Войналович, О. Я. Калакура, В. О. Котигоренко... – К. : ІПЕІНД, 2000. – 356 с.

10. Остапеч Ю. О. та ін. Угорська меншина Закарпаття: суспільно-політичний та культурний розвиток / Ю. О. Остапеч, І. І. Скиба // Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в Умовах полі етнічного регіону: аналіз оцінки. – Ужгород : Ліра, 2012. – С. 51–68.

11. Про мови в Українській РСР. Закон Української радянської соціалістичної республіки від 28.10.1989 р. // [Електронний ресурс] / В. Шевченко, М. Хоменко. – Режим доступу : <http://donoda.gov.ua:81/main/ua/publication/content/11126.htm> – 29.12.2013.

12. Про національні меншини в Україні. Закон України від 25.06.1992 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> – 10.01.2014.

13. Про освіту. Закон Української радянської соціалістичної республіки від 23.05.1991 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> – 08.01.2014.

14. Про свободу совісті та релігійної організації. Закон Української радянської соціалістичної республіки від 23.04.1991 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12> – 05.01.2014.

15. Про розмежування повноважень між Союзом РСР і суб'єктами федерації. Закон України від 26 квітня 1990 року // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1457400-90> – 22.01.2014.

16. Проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство / Збірник матеріалів семінару Київського проекту Інституту Кеннана та Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 13–14 травня 2004 р. – К. : Стилюс, 2004. – 88 с.

17. Семко В. Л. Проблема кримських татар у багаччій етнічних росіян Криму // [Електронний ресурс] / В. Л. Семко. Режим доступу : <http://cidet.info/uk/publications/Panchuk/12.html> – 22.01.2014.

18. Чубаров Р. А. та ін. Кримська Автономія. Витоки і перші роки становлення на новому етапі. (1991–1992) // [Електронний ресурс] / Р. А. Чубаров, Ю. Тищенко. – Режим доступу : <http://cidet.info/uk/studii/2-3/5.html> – 16.01.2014.

19. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2770 / “Про деякі аспекти роботи з румунським населенням у Чернівецькій області”. – 05.02.1990 р.

20. Там само. – ЦК КПУ “Про створення державного комітету у справах національностей” – 21.03.1990 р.

21. Там само. – Спр. 2643. – Стр. 80 (№ 2/40 – 21 лютого 1989 р.) ЦК КППС, Соціально-економічний відділ товаришу Шимко В. І. “Додаток з питання вдосконалення міжнародних

відносин у СРСР”.

References

1. Antonyuk O. V. Derzhavna etnopolityka v URSS [Elektronnyy resurs] / O. V. Antonyuk. – Rezhym dostupu : <http://histans.com/JournALL/journal/1999/4/2.pdf> – 04.01.2014.

2. Vasylechko A. V. Pravovi zasady vzayemodiyi orhaniv derzhavnoyi vlady, mistsevoho samovryaduvannya ta natsional'no-kul'turnykh tovarystv na rehional'nomu rivni / A. V. Vasylechko // Aktual'ni pytannya zakonodavchoho rehulyuvannya zakhystu prav natsional'nykh menshyn v Ukraini ta shlyakhy yikh realizatsiyi v Umovakh poli etnichnoho rehionu: analiz otsinky. – Uzhhorod : Lira, 2012. – S. 314–319.

3. Hordina N. Vplyv polityky hlasnosti na formuvannya nastroyiv naselennya URSS (1986–1991) [Elektronnyy resurs] / N. Hordina. – Rezhym dostupu : http://papers.univ.kiev.ua/istorija/articles/The_influence_of_the_policy_of_glasnost_on_the_forming_of_public_mood_in_Ukrainian_SSR_1986_1991_15305.pdf – 04.01.2014.

4. Hromovchuk M. I. Prava inozemtsiv ta osob bez hromadyanstva na svobodu svitohlyadu ta virospovidannya v Ukraini: aktual'ni pytannya / M. I. Hromovchuk // Aktual'ni pytannya zakonodavchoho rehulyuvannya zakhystu prav natsional'nykh menshyn v Ukraini ta shlyakhy yikh realizatsiyi v Umovakh poli etnichnoho rehionu: analiz otsinky. – Uzhhorod : Lira, 2012. – S. 230–234.

5. Deklaratsiya prav natsional'nostey Ukrainy [Elektronnyy resurs] / Verkhovna Rada Ukrainy; Deklaratsiya vid 01.11.1991 № 1771–XII. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1771-12> – 29.12.2013.

6. Etnichnyy dovidnyk: u tr'okh chastynakh (ch. III) Etnopolityka v Ukraini / O. Antonyuk, O. Berenshteyn, A. Bulan, O. Danyl'chenko, V. Yevtukh, M. Zadorozhna, L. Kvitkov's'ka, K. Keydans'kyu Yu. Lahunov, N. Makarenko, T. Pylypenko, A. Podol's'kyu, V. Ustymenko ta B. Chyrko; [Antonyuk O., Berenshteyn O., Bulan A., Danyl'chenko O. ta in.]; Tsentr etnosotsiologichnykh ta etnopolit. doslidzh. In-tu sotsiologiyi NAN Ukrainy; za red. V. Yevtukha, L. Aza, I. Kurasa, B. Chyrka. – K. : Feniks, 1997. – Ch. III. – 85 s.

7. Lenher Y. I. Zakhyst prav natsional'nykh menshyn u konteksti pravovoyi reformy v Ukraini / Y. I. Lenher // Aktual'ni pytannya zakonodavchoho rehulyuvannya zakhystu prav natsional'nykh menshyn v Ukraini ta shlyakhy yikh realizatsiyi v Umovakh poli etnichnoho rehionu: analiz otsinky. – Uzhhorod : Lira, 2012. – S. 221–225.

8. Nadol's'ka V. Nimtsi Volyni: etapy rozvytku diaspory i suchasne natsional'no-kul'turne vidrodzhennya [Elektronnyy resurs] / V. Nadol's'ka. – Rezhym dostupu : http://www.history.univ.kiev.ua/ethnology/journal/ethnic_history_16/16_19.pdf – 27.12.2013.

9. Natsional'ni menshyny Ukrainy u KhKh stolitti: polityko-pravovyy aspekt / M. I. Panchuk, V. A. Voynalovych, O. Ya. Kalakura, V. O. Kotyhorenko... – K. : IPEIND, 2000. – 356 s.

10. Ostapets' Yu. O. ta in. Uhors'ka menshyna Zakarpattya: suspil'no-politychnyy ta kul'turnyy rozvytok / Yu. O. Ostapets', I. I. Skyba // Aktual'ni pytannya zakonodavchoho rehulyuvannya zakhystu prav natsional'nykh menshyn v Ukraini ta shlyakhy yikh realizatsiyi v Umovakh poli etnichnoho rehionu: analiz otsinky. – Uzhhorod : Lira, 2012. – S. 51–68.

11. Pro movy v Ukrainy's'kiy RSR. Zakon Ukrainy's'koyi radyans'koyi sotsialistychnoyi respubliky vid 28.10.1989 r. // [Elektronnyy resurs] / V. Shevchenko, M. Khomenko. – Rezhym dostupu : <http://donoda.gov.ua:81/main/ua/publication/content/11126.htm> – 29.12.2013.

12. Pro natsional'ni menshyny v Ukraini. Zakon Ukrainy vid 25.06.1992 r. // [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> – 10.01.2014.

13. Pro osvitu. Zakon Ukrainy's'koyi radyans'koyi sotsialistychnoyi respubliky vid 23.05.1991 r. // [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> – 08.01.2014.

14. Pro svobodu sovisti ta relihiynoyi orhanizatsiyi. Zakon Ukrainy's'koyi radyans'koyi sotsialistychnoyi respubliky vid 23.04.1991 r. // [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12> – 05.01.2014.

15. Pro rozmezhuвання povnovazhen' mizh Soyuzom RSR i sub'yektami federatsiyi. Zakon Ukrainy vid 26 kvitnya 1990 roku // [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1457400-90> – 22.01.2014.

16. Problemy intehtatsiyi kryms'kykh repatriantiv v ukraiyins'ke suspil'stvo / Zbirnyk materialiv seminaru Kyiv's'koho proektu Instytutu Kennana ta Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' NAN Ukrainy, 13–14 travnya 2004 r. – K. : Stylos,

2004. – 88 s.

17. Semko V. L. Problema kryms'kykh tatar u bachenni etnichnykh rosiyan Krymu // [Elektronnyy resurs] / V. L. Semko. Rezhym dostupu : <http://cidct.info/uk/publications/Panchuk/12.html> – 22.01.2014.

18. Chubarov R. A. ta in. Kryms'ka Avtonomiya. Vytoky i pershi roky stanovlennya na novomu etapi. (1991–1992) // [Elektronnyy resurs] / R. A. Chubarov, Yu. Tyshchenko. – Rezhym dostupu : <http://cidct.info/uk/studii/2–3/5.html> – 16.01.2014.

19. TsDAHO. – F1. – Op. 32. – Spr. 2770 / “Pro deyaki aspekty roboty z rumuns'kym naselennyam u Chernivets'kiy oblasti”. – 05.02.1990 r.

20. Tam samo. – TsK KPU “Pro stvorennya derzhavnoho komitetu u spravakh natsional'nostey” – 21.03.1990 r.

21. Tam samo. – Spr. 2643. – Stor.80 (№ 2/40 – 21 lyutoho 1989 r.) TsK KPRS, Sotsial'no–ekonomichnyy viddil tovaryshu Shymko V. I. “Dodatok z pytannya vdoskonalennya mizhnatsional'nykh vidnosyn u SRSR”.

Dombrovska L. M., graduate student, lecturer of political science, SHEE “Pereiaslav–Khmelnitsky hep them. Frying” (Ukraine, Pereiaslav–Khmelnitsky), dombrovska_ne@ukr.net

Normative base minority participation in political activity in Ukraine in the late 80's – early 90-ies of XX century

This paper reviews the main legal documents that were taken the day before Ukraine gained its independence and enable the participation of national minorities in public and political activities of the country, the state building process, cultural and spiritual realm.

Keywords: legal documents, Socio–Political, ethnic minorities, the law declaration, social and political processes, language, religion, associations and organizations.

Домбровская Л. М., аспирантка, преподаватель кафедры политологии, ГВУЗ “Переяслав-Хмельницький ГПУ ім. Сковороди” (Україна, Переяслав-Хмельницький), dombrovska_ne@ukr.net

Нормативное основание участия национальных меньшинств в общественно–политической деятельности Украины в конце 80–х – начале 90–х годов XX века

Рассмотрены основные нормативно–правовые документы, которые были приняты накануне обретения Украиной независимости и создали предпосылки участия национальных меньшинств в общественно–политической деятельности страны, процессах и культурно–духовной сфере.

Ключевые слова: нормативные документы, общественно–политическая деятельность, национальные меньшинства, закон, право, общественно–политические процессы, язык, религия, общественные объединения, организации.

* * *

УДК 94(470+477)

Сокирська В. В.

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та правознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Україна, Умань); sokirskavv@mail.ru.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН: РАДЯНСЬКА СПАДЩИНА СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ

Досліджується питання формування державних кордонів України у 20-х рр. минулого століття, їх легітимізації, що належить до найактуальніших проблем державотворення, в тому числі й сучасного. Підкреслено, що однією з причин, яка протягом усієї історії державного існування людства призводила до війн і конфліктів, була і залишається проблема територій держав і їх кордонів.

Пострадянські національно-державні утворення та їх кордони відтворили адміністративно-територіальну карту СРСР, тому значний інтерес науковців, урядових структур та широкої громадськості до історії становлення міжреспубліканських кордонів є цілком природнім. Колишні адміністративні кордони між радянськими республіками стали в нових реаліях міждержавними кордонами. Цей факт визнається усім світовим співтовариством.

Досліджено процес формування сучасного кордону між Російською Федерацією і Україною, вказано на проблеми у цьому процесі, які стали спадщиною від її радянського періоду.

Ключові слова: російсько-український кордон, правове регулювання, незалежні держави, суверенітет, територіальні відносини.

У грудні 1991 р. величезна держава під назвою СРСР розпалася із збереженням політичних кордонів, які виникли раніше і нерідко випадково. У незалежній Україні тема кордонів набула політико-правового визначення. Останнім часом у засобах масової інформації, спеціальних фахових виданнях, а особливо в політичних колах як Росії, так і України дедалі частіше піднімається питання про справедливість / несправедливість територіального розмежування між двома сьгодні суверенними державами, навіть лунають заклики до перегляду російсько-українського кордону на користь тієї чи іншої сторони. Слід пам'ятати, що найменше бажання досягти справедливості в цьому питанні може викликати “ефект доміно”, від якого на-вряд чи виграє котрась із сторін і може призвести до непередбачуваних наслідків. Лише ґрунтовне вивчення коріння проблеми може заспокоїти гарячі голови і додати виваженості у діях і риториці політиків і обивателів.

Наша увага до російсько-українського кордону зумовлена тим, що в умовах національної розбудови кордони набувають особливої символічної ролі як один з найважливіших атрибутів державної незалежності.

Однією з найістотніших ознак держави є її територія, межі якої визначають державні кордони. Саме тому питання формування державних кордонів, їх легітимізації належать до найактуальніших проблем державотворення, у тому числі й сучасного українського. Поняття “державний кордон” є однією з визначних категорій у міжнародних стосунках, і як постійний атрибут державності, завжди буде актуальним для наукового дослідження та обґрунтування.

Основним принципом міжнародного права є принцип непорушності кордонів, який був закріплений у ХХ ст. і наповнений конкретним правовим змістом. Норми міжнародного права регулюють порядок визначення і встановлення державних кордонів, визначають юридичний зміст принципів територіальної цілісності і недоторканості держав, недоторканості і непорушності державних кордонів, підстави і порядок зміни приналежності державних кордонів, правонаступництва державних кордонів, установлюють правовий режим державного кордону, порядок мирного вирішення прикордонних інцидентів і територіальних спорів.

Процеси євроінтеграції поглиблюють міжнародно-правове регулювання відносин з приводу територіальної організації держави. На увагу заслуговують положення міжнародних договорів, якими закріплюються державні кордони або ж механізм реалізації державної політики щодо територіальної організації держави, її регіонального розвитку.

Протягом багатомілітної історії свого розвитку український народ мав декілька можливостей створити власну державність, які, на жаль, не були реалізовані. З розпадом Радянського Союзу створилися передумови для створення самостійної Української держави. Однією з найгостріших проблем стала проблема прикордонно-територіального розмежування.

Пострадянські національно-державні утворення та їх кордони відтворили адміністративно-територіальну карту СРСР, тому значний інтерес науковців, урядових структур та широкої громадськості до історії становлення міжреспубліканських кордонів є цілком природнім. Колишні адміністративні кордони між радянськими